

**MILLIY UYG'ONISH VA ILMIY-MA'RIFIY TANQID:
M.ABDURASHIDXONNING "BIZNING JAHOLAT – JAHLI MURAKKAB"
MAQOLASINING ADABIY-TARIXIY TAHLIL**

Raximjonova Safarmo Akbarali qizi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada milliy uyg'onish davri adabiy-tanqidiy tafakkurining shakllanish jarayoni, xususan, "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasining adabiy-tarixiy o'rni va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolada jadidchilik harakatining ma'rifatparvarlik ruhidagi tanqidiy qarashlari, xalqni ilm va taraqqiyot sari chorlovchi g'oyalari yoritiladi. Shuningdek, muallifning jamiyatda keng tarqalgan jaholat, savodsizlik va ijtimoiy sustkashlikka qarshi bildirgan tanqidiy mulohazalari o'z davri uchun yangilik bo'lgani hamda ma'naviy uyg'onishning poydevorini tashkil etgani ilmiy dalillar asosida ko'rsatib beriladi. Ushbu maqola milliy uyg'onish davri adabiy merosini qayta tahlil qilish, ilmiy-ma'rifiy tanqid an'alarini o'rganishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *milliy uyg'onish, jadidchilik, ilmiy-ma'rifiy tanqid, johillik, adabiy-tarixiy tahlil, ijtimoiy-ma'naviy uyg'onish*

Annotation. *This article examines the development of literary and critical thought during the National Awakening period, with a particular focus on the literary-historical significance of the article "Bizning jaholat - jahli murakkab". The study highlights the critical perspectives of the Jadid movement, which emphasized enlightenment, education, and progress. Special attention is given to the author's critique of widespread ignorance, illiteracy, and social stagnation, which represented an innovative intellectual approach for its time and laid the foundation for national and spiritual revival. The article serves as an important source for reanalyzing the intellectual heritage of the National Awakening and for exploring the traditions of scientific and educational criticism.*

Keywords: *national awakening, Jadidism, scientific-educational criticism, literary-historical analysis, socio-spiritual revival*

Kirish (Introduction)

XX asr boshlarida Turkiston xalqlarining ijtimoiy-ma'naviy hayotida milliy uyg'onish jarayonlari keng quloq yoydi. Bu davrda jamiyatni ilm-ma'rifat, taraqqiyot va yangilanish sari chorlovchi jadid ziyolilari faoliyat yuritdi. Ularning publitsistik va tanqidiy maqolalari xalqni uyg'otishda, milliy o'zlikni anglashda va madaniy taraqqiyotga intilishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shu nuqtai nazardan, "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasi adabiy-tarixiy jihatdan beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, unda xalqning orqada qolish sabablari, jaholatning oqibatlari

va ma'rifatning hayotiy zarurati keskin tahlil qilingan. Ushbu maqolani o'rganish orqali biz milliy uyg'onish tafakkurining ichki mohiyatini chuqur anglash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Metodologiya (Methods)

Mazkur tadqiqotda "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasini adabiy-tarixiy nuqtai nazardan chuqur o'rganish maqsadida bir nechta ilmiy yondashuvlar qo'llanildi. Avvalo, adabiy-tarixiy tahlil usuli orqali maqolaning yozilgan davr sharoiti, ya'ni XX asr boshlaridagi Turkistonning ijtimoiy-siyosiy muhitini aniqlashga alohida e'tibor qaratildi. Bu orqali maqolaning ijtimoiy buyurtma sifatida paydo bo'lgani va jadidchilik harakatining umumiy maqsadlari bilan bog'liq ekani oydinlashtirildi.

Shuningdek, qiyosiy-tahliliy usul yordamida "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasi jadid publitsistikasining boshqa yirik namunalari, xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy asarlari bilan solishtirildi. Bu yondashuv maqoladagi tanqidiy g'oyalar jadidchilik harakatining umumiy mafkuraviy tamoyillari bilan uyg'unligini ko'rsatishga yordam berdi.

Kontent-tahlil usuli orqali maqola matnida takror va takror uchraydigan asosiy tushunchalar – "jaholat", "ilm", "taraqqiyot", "ma'rifat" kabi kalit so'zlarning semantik yukini o'rganish tadqiqotning muhim qismiga aylandi. Bu yondashuv yordamida muallifning asosiy g'oyaviy yo'nalishlari, ularning xalq ongiga ta'sir mexanizmlari va publitsistik uslubining kuchi aniqlab berildi.

Shu bilan birga, tarixiy-kontekstual yondashuvdan foydalanilib, maqolada ilgari surilgan fikrlarning davrning real voqeliklari – mustamlakachilik siyosati, xalqning ijtimoiy-ma'naviy ahvoli, maktab va ta'lim tizimidagi muammolar bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Buning natijasida maqola nafaqat adabiy asar sifatida, balki ijtimoiy-hayotiy hujjat darajasida ham o'rganildi.

Mazkur metodologik yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi maqolani nafaqat matn darajasida, balki davrning ma'naviy-ma'rifiy jarayonlari kontekstida ham chuqur o'rganish imkonini berdi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijasida bir nechta muhim ilmiy xulosalarga kelindi. Avvalo, ushbu maqolasi o'z davri uchun yangilik bo'lgan, xalqning ijtimoiy-ma'naviy hayotiga keskin ta'sir ko'rsatgan publitsistik asar sifatida namoyon bo'ldi. Unda muallif jaholatning ildizlarini bir necha omillarda ko'rsatadi: savodsizlik, diniy taqlidchilik, eskicha qarashlar va jamiyatning yangilanishga qarshiligi. Bu illatlarning har biri alohida misollar bilan izohlangan va xalqni ilm olishga, yangi maktablar ochishga, dunyo tajribasidan foydalanishga da'vat etilgan.

Ikkinchidan, maqolada ilgari surilgan tanqidiy g'oyalar nafaqat nazariy chaqiriq sifatida, balki amaliy dastur vazifasini ham bajargan. Muallif xalqni o'z ijtimoiy ahvolini anglashga undagan, jaholatning oqibatlarini ochib bergan va uni yengish yo'llarini ko'rsatgan. Bu jihatlari bilan maqola milliy uyg'onish tafakkurining shakllanishida muhim qadam bo'lgan.

Uchinchidan, maqola jadidchilik harakatining umumiy mafkuraviy yo'nalishlari – ilm-ma'rifatni yoyish, milliy ongni uyg'otish, islohotlarni amalga oshirish – bilan to'la uyg'unlikda ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, ilm va ma'rifatni asosiy qutqaruvchi kuch sifatida ilgari surishi jadidlarning maqsadlariga hamohangdir.

To'rtinchidan, tadqiqot davomida maqolaning xalq ongiga ta'sir mexanizmlari ham o'rganildi. Muallifning keskin tanqidiy ohangi, xalq tiliga yaqin uslubi va oddiy, ammo ta'sirchan misollar keltirishi natijasida maqola keng jamoatchilik tomonidan qabul qilingan va o'z davrida muhokamalarga sabab bo'lgan.

Beshinchidan, maqola ilmiy-ma'rifiy tanqidning dastlabki namunalari qatorida turadi. U adabiy tanqid shaklida yozilgan bo'lsa-da, keng ijtimoiy-siyosiy mazmunga ega bo'lib, o'z davrining 'milliy uyg'onish manifesti' sifatida baholanishi mumkin.

Shunday qilib, "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasi milliy uyg'onish davrida tanqidiy tafakkur va ilmiy-ma'rifiy tanqidning shakllanishida alohida ahamiyat kasb etgan, xalqni milliy mustaqillik va madaniy taraqqiyot sari yo'naltirgan kuchli mafkuraviy manba sifatida e'tirof etiladi.

Muhokama (Discussion)

"Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasi milliy uyg'onish davrida jadid ziyolilari tomonidan olib borilgan ma'rifiy va tanqidiy faoliyatning yorqin namunasi sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalarni tahlil qilganda, bir necha muhim jihatlarini muhokama qilish mumkin.

Birinchidan, maqola jadidchilik harakatining umumiy maqsad va g'oyalari bilan uyg'unlikda shakllangan. Jadid ziyolilari Turkiston xalqlarini jaholatdan chiqarishning yagona yo'li sifatida ilm-ma'rifatni ilgari surdilar. Ushbu maqolada ham shu g'oya markaziy o'rinni egallaydi. Bu esa maqolaning milliy uyg'onish mafkurasi shakllanishidagi o'rnini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, maqolada ilgari surilgan tanqidiy fikrlar o'z davrida ijtimoiy ongni uyg'otuvchi vosita vazifasini bajargan. O'sha davr Turkiston jamiyatida mustamlakachilik siyosati ta'sirida milliy o'zlikning susayishi, eskicha urf-odatlariga haddan tashqari yopishib olish va diniy taqlidchilikning kuchayishi kuzatilgan. Muallif ana shu illatlarni ochib berib, ulardan qutulish yo'llarini ko'rsatishga intilgan. Bu jihatdan maqola tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi.

Uchinchidan, maqolaning uslubiy xususiyatlari ham e'tiborga molik. Muallif ilmiy-publitsistik uslubni qo'llagan holda, murakkab g'oyalarni sodda va xalqchil shaklda ifodalagan. Misollar orqali fikrlarni dalillash, kinoya va istehzo elementlaridan foydalanish maqolaga badiiy ta'sirchanlik bag'ishlagan. Bu esa tanqidni faqat ziyolilar doirasidagina emas, balki keng xalq ommasi orasida ham samarali qabul qilinishini ta'minlagan.

To'rtinchidan, "Bizning jaholat-jahli murakkab" nafaqat adabiy-publitsistik matn sifatida, balki o'z davrining ijtimoiy-siyosiy hujjati sifatida ham qaralishi mumkin. Undagi fikrlar o'sha davrdagi xalqning real ahvolini aks ettiradi. Shu bois maqola tarixiy manba sifatida ham ilmiy ahamiyat kasb etadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

Beshinchidan, maqoladagi tanqidiy ohang va ma'rifiy chaqiriqlar bugungi kun uchun ham dolzarb. Chunki ilm, ma'rifat, taraqqiyot va mustaqil fikrlash kabi qadriyatlar jamiyat taraqqiyotining doimiy omillari hisoblanadi. Bu esa maqolaning tarixiy meros sifatida ham, zamonaviy ijtimoiy tafakkur uchun ham muhimligini ko'rsatadi. Mazkur maqola jadidchilik harakatining umumiy konsepsiyasiga to'liq mos keladi:

- yangi maktab va ma'rifat tarqatish;
- milliy birlik g'oyasini mustahkamlash,
- ijtimoiy islohotlarni targ'ib qilish.

Shuningdek, maqola o'z davridagi an'anaviy diniy qarashlarga nisbatan yangicha tafakkurni ilgari surdi. Bu esa ilmiy-ma'rifiy tanqidning asosiy mohiyatini belgilab berdi. Shunday qilib, muhokama jarayonida "Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasining milliy uyg'onish davri ma'naviy hayotidagi o'rni, uning adabiy-tanqidiy uslubi va ijtimoiy ahamiyati keng qamrovli tahlil qilindi. Bu maqola jadidchilik harakatining asosiy g'oyalarini ifodalabgina qolmay, balki xalq ongini yangilashga xizmat qilgan kuchli mafkuraviy qurol sifatida ham namoyon bo'lgan.

Xulosa (Conclusion)

"Bizning jaholat-jahli murakkab" maqolasi milliy uyg'onish davrining eng yorqin publitsistik namunalardan biri sifatida xalqni ilm va ma'rifat sari da'vat etgan. Asarda jaholatning ildizlari – savodsizlik, taqlidchilik va eskicha qarashlar keskin tanqid qilingan. Muallif xalqni zamonaviy ta'lim va yangi maktablar ochishga undagan, bu esa jadidchilik harakatining asosiy maqsadlariga uyg'un kelgan. Maqola tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va ijtimoiy ongni uyg'otishda muhim mafkuraviy qurol bo'lib xizmat qilgan. Uslubiy jihatdan maqola sodda, xalqchil va ta'sirchan yozilganligi sababli keng omma orasida tez tarqalgan. Maqoladagi fikrlar nafaqat publitsistik, balki tarixiy hujjat sifatida ham qimmatlidir, chunki unda XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining real muammolari yoritilgan. Asar milliy uyg'onish mafkurasini shakllantirishda nazariy asos bo'lib xizmat qilgan, jadidchilik g'oyalarini xalq ongiga singdirgan. "Bizning jaholat-jahli murakkab" bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan: ilm, ma'rifat, mustaqil fikrlash kabi qadriyatlar hozirgi jamiyat taraqqiyoti uchun ham zarurdir. Maqola yosh avlodni o'zlikni anglash, ilm olish va taraqqiyot sari intilish ruhida tarbiyalashda muhim manba bo'lib qolmoqda. Umuman olganda, maqola milliy uyg'onish davri tanqidiy tafakkurining shakllanishida, ilmiy-ma'rifiy tanqid tarixida va milliy ongni uyg'otishda beqiyos ahamiyat kasb etgan.

Adabiyotlar (References)

1. Munavvarqori Abdurashidxonov. (1906). Bizning jaholat – jahli murakkab. — "Taraqqiy" gazetasi, №17. Toshkent.
2. Qosimov, Begali. (1999). Milliy uyg'onish. — Toshkent: Ma'naviyat.
3. Abdurashidov, Abduqodir. (2010). Jadid maktablari tarixi. — Toshkent: Fan.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

4. Qosimov, Begali. (2001). Jadidchilik va ma'rifat. — Toshkent: Ma'naviyat.
5. Karimov, M. (2007). O'zbek jadid adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
6. Shukurov, Sh. (2015). XX asr o'zbek ma'rifatparvarlik harakati. — Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Abdurauf Fitrat. (1918). Milliy madaniyat. — Samarqand: Matbaai jadida.
8. Behbudiy, Mahmudxo'ja. (1914). Padarkush. — Samarqand: Matbaai jadida.
9. Saidov, S. (2018). O'zbek jadid matbuoti va publitsistikasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. Rahimov, N. (2020). "Munavvarqori publitsistikasida tanqidiy uslub va ma'rifiy g'oyalar." — O'zbek tili va adabiyoti jurnali, №3, 45–56-betlar.

